

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19496582>

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning nazariy asoslari

Jo'raqo'ziyeva Dilshoda Xaminjon qizi –
Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining vaziyatga, hodisalar va muammolarga tanqidiy hamda mantiqiy jihatdan qaray olishining nazariy asoslari haqida so'z boradi. Berib o'tilgan ilmiy asoslar tahlil qilinib, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tanqidiy fikrlashini rivojlantirish ularning ta'lim olish sifat ko'rsatkichini yanada oshirilishiga sabab bo'lishi yoritib beriladi.*

***Kalit so'zlar:** boshlang'ich ta'lim, fikr, tanqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash, analiz, sintez, pedagogik, analitik fikrlash, muammolarni hal qilish, baholash va refleksiya.*

Теоретические основы развития критического мышления учащихся начальных классов

***Аннотация.** В данной статье освещаются теоретические основы развития критического и логического мышления у учащихся начальных классов. Научно обоснованы вопросы формирования у школьников навыков анализа, оценки и осмысления различных ситуаций, явлений и проблем. Также раскрыта педагогическая значимость развития критического мышления и его роль в повышении качества и эффективности образования.*

***Ключевые слова:** критическое мышление, логическое мышление, начальное образование, педагогический подход, когнитивное развитие, анализ, оценка, проблемная ситуация.*

Theoretical foundations of developing critical thinking in primary school students

Annotation. *This article highlights the theoretical foundations for developing critical and logical thinking in primary school students. It analyzes the formation of students' abilities to understand, evaluate, and interpret various situations, events, and problems from a scientific perspective. The pedagogical significance of developing critical thinking is also revealed, emphasizing its role in improving the quality and effectiveness of education.*

Keywords: *critical thinking, logical thinking, primary education, pedagogical approach, cognitive development, analysis, evaluation, problem-based learning.*

KIRISH

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish maqsadida davlatimiz rahbari tomonidan maqsadli harakatlar amalga oshirilmoqda. "Ma'naviyat maktabdan boshlanadi. Maktablarda ta'lim sifatiga qanday e'tibor bersak, ma'naviyatga ham shunday e'tibor berishimiz kerak", - degan edi davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev.

Tanqidiy fikrlash ta'rifi va ahamiyati

Tanqidiy fikrlash – muhokama qilinayotgan masala bo'yicha o'z pozitsiyasini egallash va uni asoslash qobiliyatini, suhbatdoshni tinglash, dalillarni sinchkovlik bilan ko'rib chiqish va ularning mantig'ini tahlil qilish qobiliyatini ta'minlaydigan fikrlash; nafaqat axborotni o'zlashtirish, balki uni tanqidiy baholash, tushunish va qabul qilish qobiliyati. Bu nima qilish va nimaga ishonish haqida qiyin qarorlar qabul qilish uchun aqlli, muvozanatli yondashuv. Tanqidiy fikrlash ma'lum miqdordagi ishonchsizlikni, umume'tirof etilgan haqiqatlarga shubhani o'z ichiga oladi. Tanqidiy fikrlash – bu qiziquvchanlik va tadqiqot usullaridan foydalanish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tanqidiy fikrlash – bu o'quvchilarga fikrlash jarayonida nazariy, mantiqiy va etikaning o'zaro bog'lanishini tushuntirishni o'rgatadigan asosiy ko'nikmadir. U quyidagi komponentlarga ega:

Analitik fikrlash: O'quvchilar ma'lumotlarni sinchiklab tahlil qilishni o'rganadilar. Bu, ularning fikrlarini aniq va qat'iy ifodalashga imkon beradi.

Mantiqiy fikrlash: Bu ko'nikma, ma'lumotlar va dalillarni o'zaro bog'lash, qarorlar qabul qilish jarayonida mantiqiy xatolarni aniqlashda yordam beradi.

Baho berish: O'quvchilar natijalarga asoslangan baho berish va qarorlar qabul qilishni o'rganadilar, bu esa tanqidiy fikrlashning muhim qismi hisoblanadi.

Tanqidiy fikrlashning o'qitish jarayonida muhimligi shundaki, u nafaqat bilimlarni o'zlashtirishni ta'minlaydi, balki o'quvchilarga o'z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantirishga yordam beradi. Bu esa, ularning o'quv jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi va samarali o'qitishni qo'llab-quvvatlaydi.

Tanqidiy fikrlash kognitiv rivojlanishga ta'sir qiladi. Kognitiv jarayonlarning rivojlanishi bolalarda mantiqiy va analitik fikrlashning shakllanishiga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy kognitiv jarayonlari quyidagilardir:

Eslash va tushunish: O'quvchilar yangi ma'lumotlarni eslab qolish va tushunish qobiliyatini rivojlantiradilar. Bu jarayonda ular o'zlarining ilgari o'rgangan bilimlarini yangilar bilan bog'laydilar.

Tahlil qilish: O'quvchilar ma'lumotni faqat eslamay, balki uni tahlil qilishni ham o'rganadilar. Ular tahlil qilish jarayonida ma'lumotni bo'laklarga ajratib, alohida elementlarni baholaydilar.

Sintez qilish: O'quvchilar o'z bilimlarini birlashtirib, yangi g'oyalarni shakllantirishni o'rganadilar. Bu jarayonda ular turli ma'lumotlar va faktlarni o'zaro bog'lashni boshlaydilar.

Muammolarni hal qilish: O'quvchilar o'zlariga doir masalalarni tahlil qilib, ularni yechishda mantiqiy va tizimli yondoshuvni qo'llashni o'rganadilar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tanqidiy fikrlashni o'rgatishda pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qo'llaniladigan metodlar va usullar quyidagilardan iborat:

a) Pedagogik Model:

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan pedagogik model o'quvchilarga mantiqiy va analitik fikrlashni o'rgatishga imkon yaratadi. Bu model o'quvchilarning ilgari o'rgangan bilimlari va tajribalariga asoslanadi va ularga o'z fikrlarini shakllantirishga imkon beradi. Modelda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida interfaol aloqalar bo'lishi kerak. Bu aloqalar o'quvchilarning fikrlash jarayonida o'zaro o'rganish va o'zaro ta'sirni ta'minlaydi.

b) Yondashuvlar va Metodlar:

Guruhli ishlanmalar: Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun guruhli ishlanmalar samarali usul hisoblanadi. O'quvchilarni guruhlarga bo'lish va ularga masalalar berish, fikr almashish va konstruktiv munozara qilish imkoniyatini yaratadi.

Muammoli o'qitish: O'quvchilarga har xil muammolarni taklif qilish va ularni yechish uchun tanqidiy fikrlashni qo'llashga undash kerak. Bu jarayonda o'quvchilar muammolarni tahlil qilib, turli yechimlarni taklif qiladilar.

Savol-javob metodikasi: O'quvchilarni savol berish va javob berish jarayonida mustaqil fikrlashga undash kerak. Bu metod orqali o'quvchilar savollarni tahlil qilishni va ularga javoblarni mantiqiy tarzda keltirishni o'rganadilar.

Rolli o'yinlar: O'quvchilarni rolli o'yinlarga jalb qilish, turli ijtimoiy va ma'naviy masalalarni muhokama qilishda yordam beradi. O'quvchilar o'z fikrlarini tushunishga, boshqa nuqtai nazarlarni qabul qilishga va jamoaviy ishlashga o'rganadilar.

c) Interfaol Darslar:

O'qituvchilar interfaol darslarni tashkil etish orqali o'quvchilarni faol qatnashishga undashadi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda:

Brainstorming (fikrlar to'plami): O'quvchilar o'z fikrlarini bemalol ifodalash imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak. Bu metod o'quvchilarning yangi g'oyalar yaratish va o'zaro fikr almashish imkoniyatini beradi.

Debatlar (munozaralar): Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun munozaralar tashkil qilish juda samarali bo'lishi mumkin. Bu jarayon o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, ular turli fikrlarni baholaydilar va o'z fikrlarini aniq shakllantiradilar.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning amaliy usullari:

a) Savollar va tahlil:

O'quvchilarni savollar berishga va bu savollarni tahlil qilishga undash muhim. Misol uchun:

“Nima uchun bu shunday?”

“Agar bu holat o'zgarsa, qanday natija bo'lishi mumkin?”

“Bu yechimni qanday baholash mumkin?”

Bu kabi savollar o'quvchilarni fikrlashga undaydi va ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

b) Vazifalar va Masalalar:

Masalalarni hal qilishda o'quvchilar turli metodlarni qo'llashni o'rganadilar. Masalan, geometrik shakllar bilan ishlash, arifmetik masalalarni yechish va boshqalar.

c) Kritik tahlil:

O'quvchilarga matnlarni tanqidiy tahlil qilish, undagi asosiy fikrlarni aniqlash va xulosalar chiqarish topshiriqlari berilishi kerak. Bu jarayonda o'quvchilar matnni faqat eslab qolmay, balki uning mohiyatini tushunishga harakat qilishadi.

5. Natijalar va foydalar

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy natijalari:

Mustaqil fikrlash: O'quvchilar o'z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantira olishadi.

Muammolarni hal qilish: O'quvchilar turli vaziyatlarda muammolarni samarali yechishga o'rganadilar.

Konstruktiv fikr almashish: O'quvchilar boshqalar bilan konstruktiv munozara qilib, o'z fikrlarini asoslashni o'rganadilar.

XULOSA

Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlashning o'qitish jarayonida muhimligi shundaki, u nafaqat, bilimlarni o'zlashtirishni ta'minlaydi, balki, o'quvchilarga o'z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantirishga yordam beradi. Bu esa, ularning o'quv jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi va samarali o'qitishni qo'llab-quvvatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullaeva, M. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Azizxodjayeva, N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Ziyomammedov, B., Tojiyev, M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Innovatsiya, 2018.
4. Murodov, B. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularning samaradorligi. – Toshkent: Ma'rifat, 2021.
5. Saidov, A. Pedagogika fanining metodologik asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
6. Yo'ldoshev, J.G'., Usmonov, S. Pedagogik tadqiqot metodlari. – Toshkent: Universitet, 2019.
7. Klarin, M.V. Innovatsion ta'lim: nazariya va amaliyot. – Moskva: Pedagogika, 2018.
8. Kraevskiy, V.V. Pedagogika metodologiyasi. – Moskva: Akademiya, 2016.
9. Polat, E.S. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va masofaviy o'qitish. – Moskva: YuNITI, 2020.
10. Selevko, G.K. Ta'lim texnologiyalari ensiklopediyasi. – Moskva: Narodnoe obrazovanie, 2019.
11. Rahimov, S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlashini shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2019.
12. Yo'ldoshev, A. Zamonaviy ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish tamoyillari // O'zbekiston Milliy universiteti ilmiy jurnali. – 2021. – № 4(2). – B. 87–95.
13. Xolmirzayev, B. Boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning innovatsion yondashuvlari. – Toshkent: Pedagogik innovatsiyalar markazi, 2020.
14. Karimova, D. Tanqidiy tafakkur: o'quvchilarni erkin va mustaqil fikrlashga o'rgatish usullari // O'zbekiston pedagogika jurnali. – 2018. – № 3(1). – B. 112–118.

15. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim dasturi va metodik qo'llanmalar. – Toshkent: Xalq ta'limi nashriyoti, 2020.

16. Hamidov, U. Tanqidiy fikrlash va muammoli ta'lim metodlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv rivojlanishini ta'minlash // O'zMU Ilmiy axborotnomasi. – 2017. – № 5(3). – B. 76–83.

17. Jo'raboyeva, S. Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar yordamida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari // Nizomiy nomidagi TDPU ilmiy maqolalar to'plami. – 2022. – № 2(4). – B. 145–153.

18. Fisher, A. Critical Thinking: An Introduction. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

19. Halpern, D.F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – New York: Psychology Press, 2014.